

УКРАЇНА У ВІДДЗЕРКАЛЕННІ ІНОЗЕМНИХ АНАЛІТИЧНИХ ЦЕНТРІВ

І. О. Тітар

кандидат соціологічних наук, науковий співробітник
Інститут економіки та прогнозування НАН України

В. І. Шаповал

кандидат економічних наук, доцент
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
titarivan@yahoo.com

У статті розглянуто питання, як найбільш впливові закордонні аналітичні центри бачили Україну протягом весни 2014 – осені 2015 року. Базою дослідження послужили англійськомовні версії сайтів найбільш впливових аналітичних центрів згідно з рейтингом «Go to Think Tank Index Report» Пенсільванського університету. Проаналізовані поширеність та інтенсивність уваги до України та фрейми її сприйняття. Окрема увага приділена сприйняттю асоціації між Україною та ЄС, рекомендаціям та пересторогам, висловленим центрами.

Ключові слова: аналітичні центри, фрейми, Угода про асоціацію Україна–ЄС.

УКРАИНА В ОТРАЖЕНИИ ИНОСТРАННЫХ АНАЛИТИЧЕСКИХ ЦЕНТРОВ

В статье рассматривается, как наиболее влиятельные зарубежные аналитические центры видели Украину в течение весны 2014 – осени 2015 года. Базой исследования послужили англоязычные версии сайтов наиболее влиятельных аналитических центров по версии рейтинга «Go to Think Tank Index Report» Пенсильванского университета. Проанализированы распространенность и интенсивность внимания к Украине, а также фреймы ее восприятия. Отдельное внимание уделяется восприятию ассоциации между Украиной и ЕС, рекомендациям и предостережениям, которые высказывались центрами.

Ключевые слова: аналитические центры, фреймы, Соглашение об ассоциации Украина–ЕС.

UKRAINE IN THE PERCEPTION OF FOREIGN THINK TANKS

The paper focuses on the question how the most influential foreign think tanks see Ukraine during the important and turbulent period from the spring 2014 till the autumn 2015. The study is based on the content-analysis of the English versions of the websites of the most influential think tanks which were chosen according to the rating «Go to Think Tank Index Report» of the University of Pennsylvania. The prevalence and intensity of attention to Ukraine and frames of its perception are analyzed. A special attention is paid to the perception of advice and warnings expressed by the mentioned think tanks towards the Ukraine-EU Association agreement and DCFTA.

Keywords: think tanks, frames, Ukraine-EU Association Agreement.

Для зміцнення діалогу України з закордонними партнерами та корекції процесу реформ, покращення іміджу країни важливо розуміти, як її бачать у світі, чути і реагувати на побажання та перестороги, які лунають. Серед різних акторів, думка яких важлива, важливу роль відіграють урядові та неурядові аналітичні центри (в англійській термінології – «think tanks»). Будучи складовою громадянського суспільства, в розвинутих країнах Заходу вони є проміжною ланкою між суспільством та урядом, важливими центрами вироблення аналітичних матеріалів та стратегічних напрямів політики. Крім того, в сьогоdnішньому світі громадянське суспільство та аналітичні центри стають все більш глобальними і можуть здійснювати важливий вплив навіть самостійно.

Мета цього дослідження – проаналізувати, як впливові закордонні аналітичні центри бачать Україну, а також можливості і ризики, які виникають у зв'язку зі вступом у дію Угоди про асоціацію між ЄС та Україною.

Методологія дослідження.

Існує безліч аналітичних центрів, і не є очевидним, які саме серед них варто відібрати для цього дослідження. Розуміючи цю проблему, ми вирішили зіпертись на широко визнаний рейтинг аналітичних центрів «Go to Think Tank Index Report», який щорічно публікується Пенсільванським університетом в рамках програми «Аналітичні центри і громадянське суспільство»¹. Основу рейтингу складає широко-масштабне опитування представників аналітичних центрів, а також експертів у різних галузях².

Враховуючи географічне та тематичне різноманіття аналітичних центрів, в рамках Рейтингу вони розбиті на окремі субрейтинги за регіонами та напрямками роботи. Найбільш релевантними питаннями, які нас цікавлять в контексті Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, є аналітичні центри, що спеціалізуються на міжнародному розвитку та міжнародній економічній політиці. Виходячи з цього, ми аналізували топ-10 аналітичних центрів з цих двох груп. Водночас практичні вимоги змуси-

¹ Перекладений українською в 2014 р. Центром Разумкова [1].

² Детальніший опис можна знайти в українській версії перекладу Рейтингу (с. 51 та далі).

ли зробити нас деякі винятки. По-перше, оскільки нас цікавила в першу чергу точка зору західних аналітичних центрів, з вибірки для аналізу був видалений єдиний російський аналітичний центр, який потрапив до топ-10 аналітичних центрів з міжнародної економічної політики — ІМЕМО РАН. Також, оскільки з європоцентричної точки зору в топ-позиціях рейтингу були понадпредставлені американські аналітичні центри, вибірково аналізувались наступні центри з топ-листа, якщо вони відносились до регіонів Західної та Центральної Європи. Всього до вибірки потрапив 21 аналітичний центр. Деякі з них (наприклад, Brookings Institution) займали топ-позиції серед обох тематичних рейтингів. США представлені 11 аналітичними центрами, Велика Британія — 3, Німеччина — 2, Австрія, Бельгія, Польща (з групою країн-сусідів), Норвегія та Японія — по 1.

Після того, як вибірка аналітичних центрів для дослідження була визначена, аналізувались матеріали, які були представлені на інтернет-сайтах цих аналітичних центрів, користуючись при цьому їх внутрішніми пошуковими інструментами та пошуком Google за пошуковим запитом англійською мовою за ключовим словом «Ukraine».

З точки зору хронологічних рамок аналізу ми намагались концентруватись на 2015 році, хоча в разі недостатньої кількості матеріалів за 2015 рік — межі дослідження розширювались на весну 2014-осінь 2015 року.

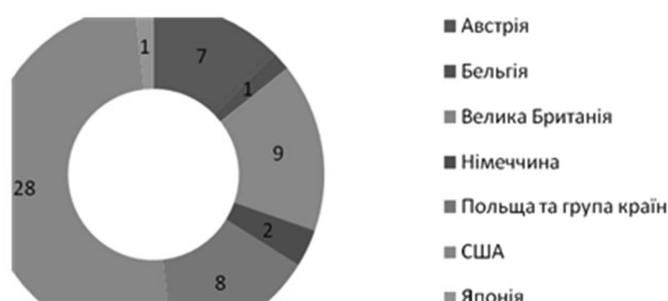

Рис. 1. Країни походження матеріалів, присвячених Україні, з сайтів найвпливовіших аналітичних центрів, кількість матеріалів. Рисунок складений авторами за матеріалами власного контент-аналізу

Варто зауважувати, що наш підхід дозволяє оцінити тільки приблизну увагу до України та Угоди про асоціацію, а також загальний зміст оцінок. Водночас представлені на інтернет-сайтах матеріали мали різний статус (від доповідей до коротких записів у блозі), приділяли Україні різну увагу, а також мали різні масштаби поширення та впливу. Тому кількісні оцінки варто сприймати як загальні тенденції, а не точні значення.

Україна присутня в порядку денному впливових світових аналітичних центрів

Країни походження матеріалів (з урахуванням їх обсягу в загальному об'ємі), які були ідентифіковані на сайтах аналітичних центрів з нашої вибірки, представлені на рисунку 1.

Помітно, що майже половина з них приходиться на аналітичні центри зі США. З одного боку, це відображає топ-позиції американських аналітичних центрів в рейтингу «Go to Think Tank Index Report» (2014), з іншого — чималу увагу, яку американські дослідницькі центри приділяють Україні. Аналітичні центри з країн ЄС відстають від США. Це досить дивно, враховуючи те, що вони географічно межують з Україною і саме з ними підписана Угода про асоціацію. Більшою увагою до України відрізняються британські аналітичні центри (наприклад Chatham House). При цьому слід зауважити, що їх погляди на Україну мають дуже багато спільного з американськими. Значною мірою можна говорити про англо-американську точку зору. Серед аналітичних центрів країн ЄС, крім британських, найбільше уваги Україні приділяється центрами з Польщі та сусідніх країн Центрально-Східної Європи. Увага з боку аналітичних центрів Німеччини є дуже обмеженою. Однак, на наш погляд, частково це компенсується комплексністю та масштабністю проектів, які стосуються України, а також тісними відносинами з аналітичними центрами з Польщі та України. Цікавою є диференціація крупних аналітичних центрів Німеччини з точки зору ідеології. Якщо найвпливовіший центр, пов'язаний з лівоцентристами (Фонд Фридриха Еберта), майже не приділяє увагу Україні, основний центр правих (Фонд Конрада Аденауера) навпаки приділяє значну увагу. Цікаво, що з європейських країн значним інтересом до України відрізняється впливовий аналітичний центр Норвегії, яка не є членом ЄС. Його позиція щодо України є сміливою і досить прихильною, що зближує його з аналітичними центрами США та Великої Британії. Найменшою увагою до України є з боку аналітичних центрів Японії, що показує як незначну частку японських аналітичних центрів в рейтингу, так і те, що для них українське питання є периферійним. Україна сприймається в контексті нестабільності в Євразії, що може відобразитись на економічному зростанні азіатських країн.

Важлива також не тільки сама по собі абсолютна кількість згадок про Україну, а й кількість цих матеріалів на сайті в порівнянні із загальною кількістю інформації, оскільки це дає можливість визначити інтенсивність інтересу до проблем нашої країни. Дуже приблизна оцінка цього показника представлена на рисунку 2. Ми усвідомлюємо, що варіація і об'єм вибірки є недостатньо великими, щоб робити суттєві узагальнення, та й взагалі ці оцінки внаслідок обмеженості наших цілей і можливостей є досить грубими.

Навіть за даних обмежень можна зауважити, що відносна кількість матеріалів про Україну на сайтах впливових аналітичних центрів є достатньо ви-

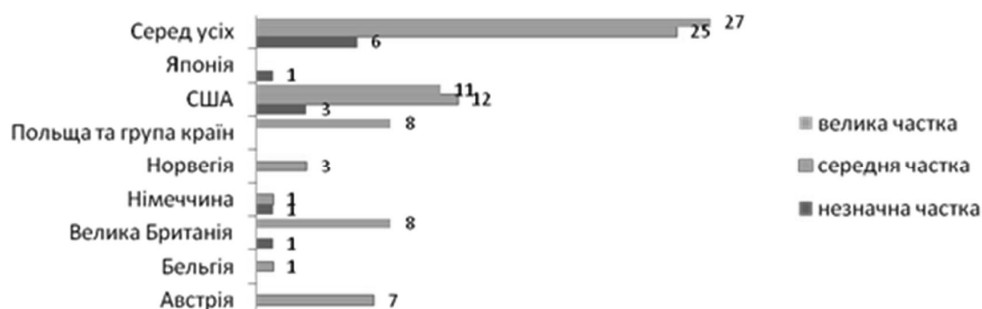

Рис. 2. Інтенсивність згадок про Україну на сайтах найвпливовіших аналітичних центрів (за країнами), кількість матеріалів.

Рисунок складений авторами за матеріалами власного контент-аналізу

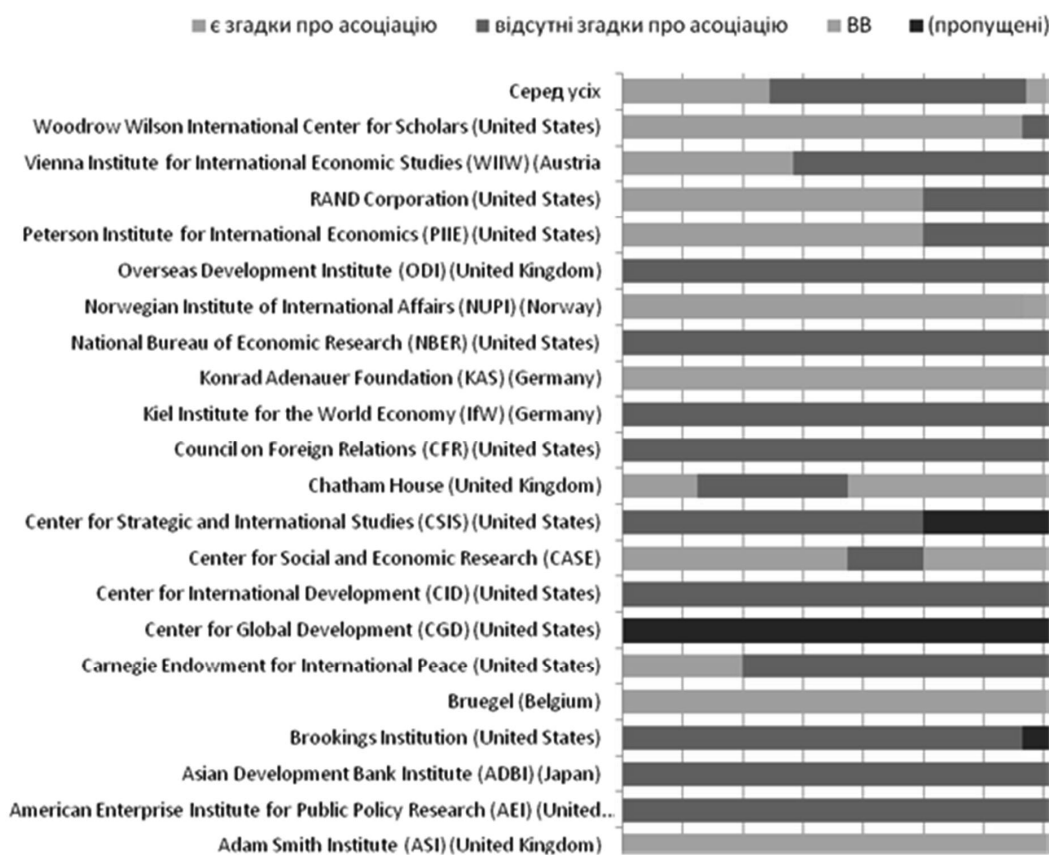

Рис. 3. Наявність згадок про асоціацію України та ЄС в матеріалах, присвячених Україні, з сайтів найвпливовіших аналітичних центрів.

Рисунок складений авторами за матеріалами власного контент-аналізу

сокою. Аналітичні центри Великої Британії, США та Польщі (й сусідніх країн регіону³) найсильніше концентруються на українських питаннях, середній рівень інтенсивності уваги демонструють центри з Австрії, Норвегії, Німеччини та Бельгії. Дуже периферійний інтерес до України в аналітичного центру з Японії. Для останньої питання України не дуже цікаве з уже вище згаданих нами причин. У Сполучених Штатах також є аналітичні центри, які згадують Україну (і взагалі Європу) дуже побіж-

но – через сконцентрованість на внутрішньоамериканських питаннях.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що жаліться на те, що Україна відсутня у полі уваги іноземних (і в першу чергу західних) аналітичних центрів, неправильно. Україна однозначно присутня в порядку денному впливових аналітичних центрів світу.

У 2015 році в експертних обговореннях тема російсько-української війни почала відтісняти питання економічної та політичної інтеграції з ЄС.

³ Аналізувався тільки центральний, а не український сайт організації.

Важливо також зрозуміти, через які образи та схеми подається інформація про Україну, які дискурсивні схеми при цьому використовуються. Все це підпадає під явище, яке в науковій літературі називається фреймами (дослівно, англ. — «рамками») сприйняття.

Основні фокуси уваги аналітичних центрів — російсько-українська війна, а також меншою мірою — проблеми макроекономічної стабільності та реформування України. Останні цікавлять їх сьогодні сильніше з позицій зниження рівня безпеки на континенті (умовно кажучи, «засиплеться» Україна чи ні), а не з точки зору стратегічних перспектив України та її руху в напрямку ЄС (як ми це звикли бачити в нашій країні). Тобто проблеми європейської безпеки затмарюють питання розширення ЄС. Питання асоціації та зони вільної торгівлі з ЄС⁴ в увазі впливових іноземних аналітичних центрів виявились витісненими принаймні на другий план (див. значення для «Серед усіх» на рисунку 3). Тільки чверть матеріалів, які стосувались України, згадували також і про асоціацію з ЄС. Навіть в рідких згадках питання асоціації проходило скоріше як фон. Якщо подивитись на приблизні значення відносної уваги окремих аналітичних центрів до питання асоціації з ЄС, помітно цікаву річ. Серед лідерів за увагою до питання асоціації — такі американські аналітичні центри, як Центр Вудро Вільсона, Інститут Пітерсона, RAND. В Європі за цим показником лідирує Норвезький інститут міжнародних справ та CASE.

Основний фрейм — війна. Цікаво, що з точки зору впливових західних аналітичних центрів питання асоціації та війни тісно пов'язані. Серед них широко розповсюджена думка, що Захід несе відповідальність за війну в Україні, оскільки Росія напала саме через зближення країни з ЄС. В цілому Україна сприймається із симпатією, як країна, якій потрібно надати економічну допомогу (з боку МВФ та ЄС). Водночас згадки про те, що Україні варто надати військову допомогу, зустрічаються рідко і як правило виходять від аналітичних центрів США, а не європейських країн. Також Україна сприймається як країна, якій конче потрібні реформи, але яка ще не досягла на цьому шляху серйозних успіхів. Симптоматичний в цьому аспекті образ із однієї зі статей, присвячених Україні, — «світу в кінці тунелю поки не видно». Запит на роз'яснення з боку України, які реформи йдуть і яких успіхів вдалося досягти, дуже високий. Виглядає так, що найбільше з цим Україні готовий допомагати британський Chatam House, але інші організації також, схоже, готові надавати свої інформаційні майданчики. Попри повільний темп реформ, майбутнє України не сприймається песимістично. Навпаки, серед аналітичних центрів поширеніший стриманий і критичний, але оптимізм. Як пише Інститут Пітерсона:

«хоча економічна ситуація в Україні є розпачливою, вона не є безнадійною».

Частина проблем України сприймається через призму того, що, як зазначалося, ЄС несе відповідальність за Україну, але на практиці не готовий відігравати відповідальнішу роль і запропонувати стратегічну програму. Критика ЄС через Україну досить поширена. Американські аналітичні центри вважають, що ЄС зроблено для України мало, в тому числі із бажання «не провокувати» Росію. Наприклад, Центр Вудро Вільсона пише, що ЄС дозволяє досягати Росії її стратегічної цілі — зірвати інтеграцію України до ЄС. Він також критикує недостатню єдність в допомозі Україні країн ЄС. Норвезький інститут міжнародних відносин пише, що «ЄС грає центральну, хоча й суперечливу роль в українській кризі» — він є і джерелом конфлікту, і головним інструментом його дипломатичного вирішення. CASE зазначає, що учасники організованої ним панельної дискусії погодились, що ЄС бракує стратегічної програми щодо ЄС, яка би виходила за рамки політики сусідства. Остання склалась в інших політичних умовах і зараз має бути переглянута. Центр Пітерсона прямим текстом закликає створити для України аналог Плана Маршалла.

Ще один фрейм сприйняття України — загроза. Звичайно, головною загрозою є перспектива першої за сімдесят років повномасштабної війни на Європейському континенті. Інколи ця думка висловлюється прямо, інколи — поміж рядків. Ще одна загроза — втрати бізнесу і гальмування економічного зростання в Євразії через санкції країн ЄС, відповідь з боку Росії та економічне падіння в Україні, Росії — і в результаті в значній частині пострадянських країн. Остання загроза, про яку варто згадати, — побоювання можливих перебоїв у постачанні природного газу до країн ЄС внаслідок війни Росії та України.

Можливості та ризики від вступу у дію Угоди про асоціацію та зони вільної торгівлі з ЄС.

На наш погляд, українські економічні та політичні проблеми впливовими іноземними центрами сприймаються об'єктивніше, ніж громадською думкою всередині нашої країни, якій часто властива паніка, розчарування, розмови про «зраду» тощо. Тому дуже важливо почути, які висловлюються попередження про перестороги, а також можливості в контексті початку функціонування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС і Угоди про асоціацію.

По-перше, зона вільної торгівлі з ЄС та асоціація сприймаються впливовими іноземними аналітичними центрами досить спокійно і не подаються як велика перемога ЄС та України. Втім деякі з них, в першу чергу американські, все-таки зазначають, що це перемога. Інститут Пітерсона в особі Андерса Аслунда пише, що перед Україною відкриваються широкі можливості. Центр Вудро Вільсона в одно-

⁴ Association and Deep and Comprehensive Free Trade Agreements (DCFTA).

му зі своїх матеріалів прямим текстом називає підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС програшем Росії. Аналітичні центри з ЄС, як уже зазначалося, схильні вважати, що перспективи підписання Угоди про асоціацію принесли в Україну війну, але в решті моментів не схильні зосереджуватись на політичних аспектах цієї події. Водночас європейські «think tanks» частіше звертають увагу на економічні аспекти асоціації та зони вільної торгівлі. Поширений погляд, що в економічному сенсі вони відкривають перед Україною значні перспективи. Водночас досить поширений скептицизм, що Україна цими можливостями принаймні в короткостроковій перспективі скористається слабо (через інституційну ригідність та слабкість контактів із Заходом), але зазнає серйозних негативних наслідків. Україні висловлюються поради якомога сильніше залучати досвід Польщі та Словаччини для мінімізації проблем і досягнення максимальних результатів за даних умов.

По-друге, аналітичні центри, особливо з країн ЄС, не хочуть протиставляти зону вільної торгівлі України з ЄС із зоною вільної торгівлі в рамках СНД. Висловлюється сум, що так робить Росія. Лунають рекомендації зберегти обидві зони і не втрачати ринки збуту в Росії. Втім, як всидіти на цих двох стільцях, особливо коли Росія ультимативно пропонує обрати тільки один, поради не робляться. Зі сторони такі поради виглядають доволі безсилами, але, можливо, це український погляд на проблему, і варто ці поради спробувати почути краще та зрозуміти.

По-третє, помітно, що аналітичні центри готові допомагати в консультаціях та посиленні комунікації України з західними суспільствами. На сайтах аналітичних центрів є інформація про конкретні програми, покликані допомогти Україні краще підготуватись до асоціації та використати нові можливості — наприклад з підготовки державних службовців, залучення прямих іноземних інвестицій тощо. Chatam House (в рамках спеціально створеного «Українського форуму») регулярно надає площадки для зустрічей з українськими керівниками на рівні Кабінету Міністрів, дає можливість донести їм свою позицію. Щось подібне, але для експертів з-поміж вчених (зокрема економістів) і громадянського суспільства робить німецький Фонд Бертельсманна⁵. Центр CASE має програму, основна мета якої — донести до жителів Сходу та Півдня України користь від асоціації, а також дати можливість їм самим скласти думку щодо цього питання. Інша програма CASE, за якою підготовано цікаву розлогу доповідь, має на меті допомогти українському малому та середньому бізнесу виграти від асоціа-

ції з ЄС. В доповіді, виданій в березні 2015 року, міститься докладний аналіз і результати спеціального дослідження слабких місць українського бізнесу і можливостей, якими він повинен скористатись [2].

Поширена рекомендація багатьох аналітичних центрів направлена на досягнення Україною цілей реформ, вигід від Угоди про асоціацію, а також вступу до ЄС — в залежності від масштабності завдань, які розглядають центри, — мати стратегію та план реформ.⁶

Достатньо детальний економічний аналіз ризиків та можливостей від підписання Угоди про асоціацію України та ЄС міститься в матеріалах Віденського інституту міжнародних економічних досліджень (WIIW). Зокрема WIIW пише про наступні ризики:

- витратна адаптація стандартів та напрацювань ('*acquis communautaire*') ЄС, яку вимагає зона вільної торгівлі (на цьому моменті наголошує також Інститут Адама Сміта),
- загроза відкриття Росією режиму вільної торгівлі, якщо компроміс не буде досягнутий.

На думку WIIW, є інші ризики, не пов'язані прямо з асоціацією, але які заважають використанню її можливостей:

- поки йде війна, Україні також важко буде отримати прямі іноземні інвестиції,
- інституційний вакуум,
- великий об'єм зовнішніх боргових зобов'язань.

Інститут Брукінгса додає до останнього списку політичні проблеми — поступове закінчення після євромайданного «медового місяця» (зменшення довіри до органів влади з боку суспільства), накопичення політичних проблем, передвиборче зростання популістських пропозицій. Chatam House також згадує про ризики зниження політичної довіри та послаблення комунікації між політиками та суспільством. Загальним місцем є згадування проблеми, яка з точки західних аналітичних центрів заважає Україні, — надвелика роль олігархів.

Водночас, з точки зору WIIW, існують такі позитивні можливості:

- низька вартість праці і наявність в Україні іноземних ІТ та автомобільних виробництв говорить на користь того, що в Україну з сусідніх країн ЄС (в першу чергу — з Польщі) будуть перенесені працездатні виробництва, виробництво компонентів та сервісні послуги;
- активніше залучення прямих іноземних інвестицій.

WIIW рекомендує створити стратегію модернізації економіки країни, зокрема зробити більш сучасними та готовими до конкуренції машинобудування, залізничний транспорт, хімічну, харчову та атомну промисловість; зважати на соціальну ціну

⁵ Напряму відсутній в нашому дослідженні, але був партнером і співорганізатором заходів деяких розглянутих нами аналітичних центрів.

⁶ Андерс Аслунд з Інституту Пітерсона навіть видав декілька публікацій з пропозиціями таких стратегій (див. [3; 4]).

реформ, компенсуючи втрати населення за рахунок допомоги МВФ, щоби не втрачати політично необхідну підтримку реформ.

Щоби залучити більше прямих іноземних інвестицій, WPIW рекомендує Україні створювати більше бізнес-парків (зі зрозумілими правами власності, хорошою інфраструктурою та підтримкою регіональної та місцевої влади), розвивати спільний бізнес із країнами Центрально-Східної Європи, забезпечити прозорий режим договорів, ревіталізувати державне агентство «InvestUkraine».

Оскільки WPIW називає український внутрішній ринок «крихким» на фоні конкуренції з імпортом з ЄС, він рекомендує ЄС продовжити період односторонніх преференцій з боку ЄС без застосування норм зони вільної торгівлі на повну силу. Він також рекомендує прив'язати допомогу Україні до демонстрації олігархічних інтересів та впровадження інституційних змін.

Висновки.

Підсумовуючи результати нашого швидкого аналізу, можна зазначити, що Україна однозначно перебуває у фокусі найвпливовіших світових аналітичних центрів. Більшу увагу до України проявляють аналітичні центри зі США та Північно-Західної Європи. Країна сприймається за допомогою фреймів війни (і симпатії через зовнішню агресію), повільних реформ та загрози для миру, економічного зростання та енергетичної безпеки на Євразійському континенті. Питання асоціації та зони вільної торгівлі з ЄС внаслідок війни з Росією відійшли в 2015 році на другий-третій план. Поширена точка зору, що Угода про асоціацію та зона вільної торгівлі несуть Україні значні можливості, але без суттєвих реформ і західної допомоги країна не зуміє скористатись ними протягом тривалого часу.

Література:

1. МакГанн Д. Всесвітній індекс-рейтинг аналітичних центрів за 2014 рік і текст доповіді [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/upload/1422001224_file.pdf
2. Kubicka E. Transfer of Know-how for Small and Mid-Size Businesses in Georgia, Moldova and Ukraine. White Paper: Ukraine / E. Kubicka, A. Piovarci, Simuth J., V. Dubrovskiy [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.case-research.eu/sites/default/files/publications/CNR_121.pdf
3. Åslund A. An Economic Strategy to Save Ukraine [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.piie.com/publications/pb/pb14-24.pdf>
4. Åslund A. Ukraine: What Went Wrong and How to Fix It [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://bookstore.piie.com/book-store/7014.html>